

J. M. SUSPERREGI, *Hondarribiko monumentuak. XX. mendeko kronika.* 24 x 17 zm., 175 orr., 94 argazki eta 6 marrazki. Luma argitaletxea. Irun, 1996.

Liburu apaina, oso ondo aurkeztua eskaintzen digu Luma argitaletxeak. Lehen ere erakutsi zigun liburugintzaren doitasuna Luis de Urantzuren *Diccionario del Bidasoa* eta Nikolas Alzola Gerediagaren *Euskaraz, Irunen barrena* liburuekin. Bigarren hau EGAN aldizkari honen 1996-1 alearen 191-193. orrialdeetan aurkeztu nuen.

Argitaletxe honen asmoa da nonbait Bidasoa inguruko gaiak azaltzea eta bere ibili laburrean bikain erakusten ari da.

Oraingoan, egile den J. M. Susperregik erakusten digu herri bateko monumentuen inguruan zenbat ikasbide ditugun. Monumentua bera, bere soiltasunean gauza guti genuke, norik eta noren oroitzapenez eraikiak diren jakin ezik. Asmo ona izan du gainera bere obra Jose Luis Arbe-laizi eskaintzeaz, zeren inork baino hobeto ezagutzen bai ditu Hondarribiko historia eta bazterrak eta beti zerbait jakin nahi duenari laguntzeko prest aurkitu izan dugu.

Bi argitalpen izan ditu aldi berean, bata gazteleraz eta bestea euskaraz, bakoitzari gogozko zaionean irakur ahal izateko aukera eskainiz.

Egilea ezagutzen nuen eta zer asmo zerabilen ere banekien, baina liburua eskuratzean ohartu naiz lanaren balioaz. Esan bezala, monumentu soila ez da aski, honek berakin duen ingurua ezagutu ezik. Herriak oroimenez eraikiaren arrazoia eta pertsonai bakoitzaren izate, ekintza eta meritu oroitzapena eta egin zuen artista liburu baten bidez aurrean jartzen direnean, orduan ikuspegi berri bat azaltzen zaigu. Aldi berean eraikuntza hoiei hasiera eman zion alkate baten jokaera eta emaitzak bere herria edertzeari begira. Franzisko Sagartzazu alkate zenaren anbizioa, egileak dioenez, politikoaz eta arte mailako handikeriez jasotakoak omen. Baina, orain hor daude oroitzapenezko edergarriok, hark hasi zuena beste batzuk jarraituz.

Hamazortzi atalek osatzen dute liburua, beste horrenbeste monumentu aurkezten dituena. Nire begiz maiz ikusiarren, batzuk ezer guti adierazten zidaten, beste batzuk ez dakit zer arrazoigatik zeuden. Arte aldetik ordea, era desberdinez baliatzen nituen, batzuk aurkezten zuenagatik eta beste batzuk arte aldetik gogozkoago zitzaizkidalako. Baina hara hor nere ikustegia nola aldatzen den, liburuan

zehar, bakoitzaren zergatia eta aurkeztaratzen duenaren nortasuna ezagutzean.

Lehen biak ez dira monumntuen barnean jartzekoak, baina holako lan batean oso ondo datoz, bereziki hasieran jartzen duen San Markos gurutzeara. Orain baztertxo bat apaintzen duen gurutze hori monumentu bat baino ziurrago, nere uste apalean, hirietako irteeretan jartzen ziren horietako izango da, bidaletara abiatzen zirenek erre-zuren bat edo Aitaren egin zeza-ten. Lehenago Lonja zaharrea kokatua omen zen eta horrek pentsarazten dit arrantzaleak itsasoratzean otoizteko izango zela. 1604. urtean eraikia omen eta hala izanen da zeren bere arte estiloa Pizkunde garaia azkenaldikoa bai da, jonikoa bere zutoi edo bordoin hildaska-bihurtuaz.

Ondotik, 1925. urtean Hondarribian antolatu ziren Euskal Jaiak oroitzeko omen, zeren hura zelata arte erakusketa berezia jarri bai zen eta hor lehen aldiz agertu zen Jose Díaz Bueno eskultorea hautatuko bai zen monumentugintzarako.

Hiriaren zabalkunderako eman zituen ideiak eta laguntzagarriak, Jabier Ugarte Hiriko Semetzako izendatu zen eta lehenengo bere oroitzapenean da.

Haurrak jolaskor erabiltzen duten lehoia, apaingarri soila

omen. Ez da gauza ziurra nork egin zuen baina uste da Sagartzazu bera ote zen egile, Kofradiako etxeak arku gainean duen San Pedro irudia bezala.

Artzapezpiku plazan Kristobal Rojas y Sandoval (1502-1580) zenaren irudia, 1927an alkate harek proposatu omen zuen, baina urte asko iraun zuen asmo hura burutzera arte. K. Rojas y Sandoval, Bernardo Denia-ko markesaren eta Dominga Altzega hondarribiarraren seme naturala zen. Pertsonaia honen xehetasunak eman nituen 1991. urtean, *Hondarribia* aldizkariaren 44. zenbakian 16-17. orrialdeetan, Lerman Pompeo Leonik brontzez eraiki zion monumentu eder haren buruaren argazkiz.

Etxenagusia, bertako seme eta pintore aipatuak busto eder bat du murruaren gainekaldean. Gipuzkoako Diputazioak eta bereziki Bizkaikoak gortzen dituzte bere obretarik zenbait. Hondarribian parroko sakristian murala du, ez era onean bertako hezetasunagatik galzoriaren arrisku delako, hor ikusi genezake 63. orrialdean mural horren argazkia.

San Juan de Dios, kondairak dionez Hondarribiko hesian zalditik erori eta mirakulu bategatik salbatu omen zen. Horren oroitzaz eraiki zuten J. Díaz Buenoren eskultura. Eta beste istorio bategatik, Portu auzoaren sarrean, San Kristobalen irudia, hain

gogoko ez dudana, zeren badi-rudi haurra lepoan duela triki-tria dantzan ari dela.

Pedro Muguruza elgoibartar arkitektoaren proiektuetatik ireki ziren lorategietan daude mitologiako Leda, Hondarribiko baleazaleak Ternuara joaten zirenaren oroitza eta Madrileko heraldikan oinarritzen den hartza eta kaudana. Muguruza berak ere beste oroigarri bat du harrizko irudi zahar bat aprobeztaturik.

Jaizkibel mendian Joakin Mendizabal Gortazar, XV. Peñafiorida kondeari Aranzadi Zientzia Elkarteak 1955ean oroitzapezera irazi zion menhirra ere hor dator. Meategietako ingeniaria izatez gainera Elkarte horren sortzaileetarikoa eta buru zen istripu batean ezbeharrez hil zenean.

Bazirudien menhir horrekin artea abstraktura pasa behar zela, baina bai zera, berriz ere hor dator Berueteko murala J. Díaz Buenoren eskutik italiar faszisten handinahiaren erak jarraituz. Eta Hondarribiko olerkariari eskainia ere bide beretik joan zen, arrano inperialaren erara. Ez zen hori Satarka eta Bordariri tokatzen zitzaiena.

Urteak igaroko ziren Mendiburu herriko semearena nonbait agertzeko. Izenburua ere, artista konformagaitza izanarren, hala

ekarri zuen: "Herrien Batasuna", Jaizkibel mendiko Artola gainean. Garai berean, Guadalupeko Amaren irudi bat Udalerako, "Talua" Jabier Ugarte kalera eta "Txalaparta" Guadalupeko zelairako, ordurarteko ikuspegia aldatuz eta sorketaren bide berriak irekiz. Izan ere, zer da artea bera sorkuntza berririk gabe?

Bukatzeko aipatzen ditu F. Sagartzazuri J. Díaz Buenok egin zion bustoa, Udalean dagoena. Eta espigoia eta kai berriaren proiektuak egin zituen Ramon Iribarren ingeniaria Hiriko Semeztako izendatuari brontzesko bustoa hondartza aldean, Pere-sejok sinatua.

Guzti horren harian XX. mendeko historia bera kontatzen da liburuaren orrialdeak zehar. Hortarako, bibliografia ez ezik heme-roteka eta Udaleko artxibategia ongi arakatu ditu egileak, 171-175. orrialdeetan agertzen duen dokumentu erreferentziak erakusten digutenez. Batez ere honen ematen dio indarra gure garaioko historiaren ezagugarri.

Liburua argazkiz ongi hornitua denez, irakurketaz gainera irudiak lagungarri, etenduririk gabe eta aspertzerik gabe azken arte bultzaz eramaten zaituenetakoa da.

J. San Martin